

Til venstre: Ved skrivebordet i Roald Amundsens hjem på Svartskog ble de fleste av hans bøker til. Over bordet henger bildene av hans foreldre, skipsfører, senere skipsreder Jens Ingebrigt Amundsen (1820-86) og hans hustru Hanna Henrikke Gustava, f. Sahlquist (1837-1903). På veggen til høyre: Flagget som fulgte Amundsen på alle hans færd. Den utstoppede pingvinen stammer fra Belgica-ferden (1898) da Amundsen var styrmann om bord. (Foto: Sølve Harm).

Over: På veggen i arbeidsværelset henger dette verdenskartet, og på bordet foran ligger scrap-bøker med hundrevis av utklipp om Amundsens færd fra norske og utenlandske aviser. (Foto: Sølve Harm).

Til venstre: I monter i kabinettet finner vi disse utstoppede rosenmåkene, som bare lever i artiske strøk. På veggen over henger bilder av kongefamilien. Bildene fulgte med Amundsen på alle hans færd, også om bord i luftskipet «Norge». (Foto: Sølve Harm)

Vinterveien mot vest

Nordvestpassasjen – en eldgammel drøm hos store sjøfarere å kunne beseire den. Men alle hadde tapt. Alle – inntil vesle «Gjøa» med den 33-årige kaptein Roald Amundsen og seks andre nordmenn om bord kan heise hjemlandets seiersfane i mastetoppen. Det ble vår store polarforskers første triumf. Senere skulle hans brennende dådstrang føre ham til nye seire over elementene – lengst i sør og lengst i nord.

Av Idar Kristiansen

«En seiler! En seiler!»

Mannen i mastetoppen bøyer seg over kanten av tønna og hauker ned mot dekket, mens han fektekter med armene og peker vestover.

En seiler!

Ordene slår inn i mennene lik prosjektiler. Et øyeblikk stivner de til overfor dette nesten ufattelige, omtrent som duellantene i dødens øyeblikk. Kan det være mulig? Kan det virkelig være mulig at de gjennom to lange år har duellert med døden – og – seiret?

Den 33 år gamle kapteinen, født samme år som hans jakt ble bygd, i 1872, synes plutselig å gå fullstendig amok. Med en svær kniv hogger han løs på noen halvfrosne reinsdyrskrotter som henger i riggen, hogger løs store stykker rødt, rått kjøtt, stapper stykkene i munnen og hogger videre. Lik en beruset kannibal hogger han videre – mer, mer! Kameratene har aldri før sett ham slik, så – ubalansert. Hans hjerne er kjent for å eie polartraktene kjølige ro og klarhet. Og nå dette delirium i rått kjøtt, oppkast – og mer kjøtt, mer! Er Roald Amundsen blitt fullstendig gal?

Nei, han er ikke det. Skjønt stundom er andre menn blitt gale under liknende forhold som dem han og hans kamerater har gjennomlevd siden de en fjern juninatt snek seg ut Kristianiafjorden lik tyver, på flukt for truende kreditorer, vekk – mot død eller arktisk død.

Døden i Nordvestpassasjen. Den som beseiret de portugisiske brødrene Gaspar og Michael Coste-Real, engelskmannen John Rut, og en lang rekke andre i de fire seklene som fulgte. Døden i Nordvestpassasjen, den som skrekkinnjagende grundig beseiret Sir John Franklin og hans 130 menn, for deretter å slenge deres visne legemer fra seg på en snødekket, øde øy, til mat for rev og ravn. Helt siden 1490-årene, Columbus og Vasco da Gamas store decennium, helt siden John Cabot i 1497 måtte gjøre vendreis på 56 grader nord, har hundrevis av ekspedisjoner prøvd seg i duell med sin fryktelige motstander nord i isadet.

Alle har tapt. Alle – inntil velse «Gjøa» med de

syv mennene Roald Amundsen, Godfred Hansen, Anton Lund, Helmer Hansen, Peder Ristvedt, Gustav Juel Viik og Adolf Lundstrøm om bord finner sin motstanders svake punkt, og etterpå kan heise hjemlandets seiersfane i mastetoppen.

– Omsælingen av Nord-Amerikas fastland har vært den oppgave i polarforskningen som uten sammenlikning har beskjeftiget menneskeheten sterkest. Og på dens løsning har det vært ofret flere liv og større verdier enn på noen annen, skriver Amundsen etter endt tokt. Han har utvilsomt rett. Også hans egen ekspedisjon må legge sitt offer på det hvite alteret. 28-åringen Gustav Juel Viik fra Horten, ekspedisjonens yngste deltaker, blir narret inn til den evige frost 1. april 1906. Fem måneder før hurra-ropene bruser mot kameratene i Nome, Alaska, og tvinger tårene fram i øynene deres, blir han lagt i sin sorte kiste, tungsindig snekret sammen av vennen, tromsøværingen Anton Lund.

Den samme drøm som fylte seilene på Columbus' skip «Santa Maria» i 1492 og førte Vasco da Gama rundt Afrikas sørsjippå år senere – drømmen om sjøveien til India, til det krydderrike Østen – ligger bak de første ekspedisjonenes desperate forsøk på å forsere ismassene nord for det amerikanske kontinent. Etter Vasco da Gama heter det imidlertid ikke «Sjøveien til India». Det heter «den korteste sjøveien til India». Profittebegjæret, gulltørsten har hastverk.

I 1576 ser det ut til at Martin Frobisher skal få slukket sin gulltørst. Ikke i Østen, men i en bukt på Baffin Island, mellom Grønland og Labradors nordvestkyst. Han finner en mengde blinkende steiner, og mister brått interessen for India. Hjemme i England får han vite at steinene inneholder det han har håpet på – gull. Frobisher sender 15 lasteskip nordover. Med umenneskelig slit får han fylt dem med stein til ripa, stein som han seiler hjem til London i triumf. Det viser seg at steinene knapt er anvendelig til annet enn veibygging. «Gullet» i hans dyrebare steinlast er simpel kis.

Historien om Nordvestpassasjen er en historie om mot og død, om skuffelser og død. Det er historien om John Knight, som ble slått i hjel av innfødte på kysten av Labrador. Det er historien om kaptein Henry Hudson, som mytterister satte om bord i skipsredningsbåt sammen med ni andre og overlot til en kald tilintetgjørelse hinsides alle håp. Det er historien om Collison, MacClure og MacClintock, om Parry og Ross og Rae — menn som alle utvidet verdens viten og fødte nye, avgjørende brikker til det mysteriøse puslespill som het Nordvestpassasjen. Det er historien om Sir John Franklins tragedie i 1845–46, og det er historien om et sneskip som i årene etter seilte nordover med samme ordre: Finn Franklin! Men det er også historien om hvordan en håndfull nordmenn fant lei og led der en hærske andre seilte vill — historien om hvordan David Seiret der Goliat måtte gi tapt.

Femten år gammel leste Roald Amundsen Franklins bøker om hans tidligste forsøk på å erobre passasjen, leste om håp og skuffelser og ukuelig vilje, leste om kamp mot storm og is og frost og en sult så intens at Franklin og hans menn måtte spise sine egne støvler for å overleve. «En merkelig trang fikk meg til å ønske at også jeg engang måtte få gjennomgå det samme,» skrev Amundsen senere. «Kanskje var det ungdommens idealisme, som jo ofte tar veien mot martyriet, som fikk meg til å se meg selv som en slags korsfarer i arktisk forskning.» I alle fall — en stråle av nordlyset hadde gjennomført hans sinn. Drømmen om Nordvestpassasjen hadde slått rot i ham — også i ham.

Den 30. mai 1889 kom Fridtjof Nansen til Kristiania etter sin berømmelige Grønlandsferd «med glans om sin ranke skikkelse». Han hadde fullført

Dette portrettet av Roald Amundsen henger i Framhuset på Bygdøy og er malt av Arthur Fuller. (Foto: Burny Iversen).

«Gjøa» utstyres med ny rigg og blir malt opp i anledning hjemsendelsen til Norge fra San Franciscos Golden Gate Park. Parkforstander Jack Spring tar avskjed med den historiske skuten, som nå får sin plass ved Norsk Sjøfartsmuseum på Bygdøy.

«galmannsverket», det ugjørlige. Beruset av stundens storhet tenkte Roald Amundsen, syttenåringen: Om du kunne klare Nordvestpassasjen!

Han studerte medisin, han mønstret på som jungmann på selfangst i 1894, drog til sjøs med andre skip, tok styrmannseksamen og fulgte med belgieren Gerlachs antarktiske ekspedisjon som styrmann i 1897–99. Mens Gerlachs ekspedisjon i 13 måneder lå innefrosset under Sydkorset, modnet en plan i Amundsen: Han ville forbinde sin barndoms drøm om Nordvestpassasjen med det «i og for seg vitenskapelig langt viktigere mål: Å fastslå den magnetiske nordpols nåværende beliggenhet». — Følgelig drog han til Tyskland for å studere jordmagnetisme.

Etter grundige forberedelser, mye motgang og hån, men også oppmuntring — satte han seil for sitt livs første store mål en juniatt i 1903. Om bord i «republikken Gjøa» var alt latter smil. Endelig undervante! «For fulle seil og en frisk bris av sørøst bar det vestover i rykende fart. Hun danset på bølgetoppene, «Gjøa» — hun konkurrerte med måkene!»

Det skulle bli en annen dans siden. I Peelstredet rente de opp på undervannsskjær, og stormen var nær ved å smadre skuta. En brann i maskinrommet — der oljetanken befant seg — var

Alt mulig, den minste detalj er grundig gjennomtenkt. Proviandkassene er lagd etter mål og er like store, fylt med sand egner de seg ypperlig som «murstein» i såvel bolig- som observatoriebygg. På grunn av de magnetiske målingene har man vært forutsende nok til bare å anvende kobberspiker i kassene.

I to år blir de liggende i Gjøahavn. Ute kan temperaturen gå ned i minus 62 grader Celsius, inne er den i ti av årets måneder sjelden over 0 grader. Men karene har før vært ute en vinterdag, i Arktis, i Antarktis. De er kledd etter klimaet, slik eskimoene er det. Og ikke minst: De er mentalt rustet for å tåle såvel frost som mørketid, såvel øyeblikkets farer som isødetts stillhet og ventetidens uvisse, ensomme døgn.

Dessuten: Alltid er der noe som skal gjøres, noe som kan gjøres for den som vil. Uvirksomhet har drept mange. Karene i Gjøahavn vil nødig dø. De arbeider — tar sine observasjoner, driver jakt, handler med eskimoene, foretar lange og stundom farefulle ekspedisjoner i jomfruelig land. For en tom hermetikkboks kjøper Amundsen to praktfulle kvinnedrakter, for en grov synål fire av de vakreste hvitrevskinn han noen gang har set. De legger ut depoter med tanke på fremtiden, depoter som ikke sjelden blir plyndret til siste permikanplate, av eskimoer, av bjørner. Sammen med Peder Ristvedt foretar løytnant Godfred Hansen, dansken som er ekspedisjonens nestkommanderende, en sledereise for å kartlegge østkysten av Victoria Land. Reisen kommer til å vare i 84 døgn. Til sammenlikning: Amundsens sledeferd tur-retur Framheim-Sydpolen seks år senere varer i 99 døgn. Alltid er det noe som skal gjøres, alltid nye matforsyninger som ønskes, alltid nye områder som bør undersøkes. Ingen behøver å kjede seg. Ingen skal få anledning til å kjede seg!

De skaffer seg venner blant eskimoene, stundom litt «bedre» venner enn de selv ønsker. De er tvunget til også å skaffe seg respekt. Å demonstrere sin makt ved å sprengne en igloo i luften kan nok hjelpe mot tyver. Men selv om dødbringende våpen, rikholdig, for naturmennesket eventyrlig utstyr, evne til øyeblikkelig å fremkalle lys og varme, medisiner, proviant — selv om alt dette plasserer Den Hvite Mann i en gud-liknende posisjon overfor de innfødte, lurer det farer likevel, mener Amundsen. Ikke minst lurer farene i karene selv:

«Men i samme øyeblikk som den hvite mann gir etter for sine lavere instinkter og tar seg friheter overfor de innfødtes kvinner, synker han ned på det ordinære menneskets nivå og utleverer seg til deres (de innfødtes) barmhjertighet.»

Da omgangen med de innfødte begynner å bli velintim i Gjøahavn, finner Amundsen det riktig å advare sine medarbeidere mot å gi etter for den slags fristelser. Ingen slinger i valsen! Ganske ironisk er det på denne bakgrunn at da Amundsen i 1922 bringer hjem til Norge to barn, på henholdsvis fem og ni år, barn som han har lovt fedrene deres å ta seg av, blir han beskyldt for å være deres far!

Misunnelse, sladder, bakvaskelser! Han fikk ofte nok lære småkrypene å kjenne, Amundsen — småkrypene som gnager løs nede ved kjempetrærnes røtter. Stundom makter de å felle treet. Andre ganger nøyer de seg med å drepe livskraften.

Den 13. august 1905 forlater «Gjøa» sitt vinterkvarter — setter av sted for spente seil og 13 hestekrefters motor vestover gjennom Simpsonstredet, gjennom farvann hvor ingen har seilt før, farvann som aldri før er loddet opp. Gang på gang synes det som om «Gjøa» skal bli tvunget til å snu. Hvor de enn famler seg fram i de krokete sundene, støter de på lumse grunner og farlige undervannsskjær.

— Dag ut og dag inn, i tre uker — de lengste uker i mitt liv — snek vi oss av sted mens vi loddet oss fram og forsøkte snart her, snart der, ja overalt å lure oss inn i et sund, som kunne føre oss uskadd til de kjente farvann i vest, forteller Amundsen. — En gang hadde vi i Simpsonstredet én tomme vann under kjølen!

Under disse — som han tror — siste anstrengelsene for å nå sitt mål — «vårt mål» — kan Amundsen hverken sove eller spise. «Maten satte seg simpelthen fast i halsen. Hver nerve stod spent til det ytterste. Jeg måtte jo i tide være oppmerksom på enhver fare og enhver felle som vi kunne komme til å gå i. Det skulle lykkes oss.»

Det er ikke vanskelig å forestille seg Amundsens

Forts. side 40

